

"TEMURIYLAR RENESSANSI"

Termiz davlat universiteti o'zbek filologiyasi fakulteti 1-bosqich talabasi

Xolboyeva Gulmira.

Ilmiy rahbar: Hakim Yarashovich Axmedov

ANOTATSIYA: *Mazkur maqolada Amir Temur va Temuriylar davri madaniy yuksalishi — "Temuriylar renessansi"ning o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi. Muallif ushbu davrda ilm-fan (ayniqsa astronomiya va matematika), me'morchilik hamda adabiyot sohalarida erishilgan yutuqlarning jahon sivilizatsiyasi rivojiga qo'shgan hissasini yoritib beradi. Shuningdek, maqolada Shohruh Mirzo, Ulug'bek va Alisher Navoiy kabi siymolarning ma'rifiy faoliyati davrning intellektual manzarasi kontekstida tadqiq etilgan.*

Аннотация: *В данной статье анализируются особенности культурного подъема эпохи Амира Темура и Темуридов, известного как «Ренессанс Темуридов». Автор освещает вклад достижений в области науки (особенно астрономии и математики), архитектуры и литературы того периода в развитие мировой цивилизации. Также в статье исследуется просветительская деятельность таких личностей, как Шахрух Мирзо, Улугбек и Алишер Навои в контексте интеллектуального ландшафта эпохи.*

Abstract: *This article analyzes the unique characteristics of the cultural flourish during the era of Amir Timur and the Timurids, known as the "Timurid Renaissance." The author highlights the contributions of scientific achievements (particularly in astronomy and mathematics), architecture, and literature of that period to the development of world civilization. Furthermore, the enlightenment activities of prominent figures such as Shahrukh Mirza, Ulugh Beg, and Alisher Navoi are explored within the context of the era's intellectual landscape.*

Kalit so'zlar: *Temuriylar renessansi, Amir Temur, Ulug'bek akademiyasi, madaniyat, me'morchilik, islom sivilizatsiyasi, adabiyot, Samarqand va Hirot.*

Ключевые слова: *Ренессанс Темуридов, Амир Темура, академия Улугбека, культура, архитектура, исламская цивилизация, литература, Самарканд и Герат.*

Keywords: *Timurid Renaissance, Amir Timur, Ulugh Beg's Academy, culture, architecture, Islamic civilization, literature, Samarkand and Herat.*

Kirish

Insoniyat sivilizatsiyasi tarixida shunday zarhal sahifalar borki, ular nafaqat bir millatning, balki butun bashariyatning tafakkur xazinasi boyitgan. Ana shunday betakror davrlardan biri — Shosh va Jayhun oralig'ida bo'y ko'rsatgan, tarix sahifalariga "Temuriylar renessansi" nomi bilan muhrlangan ulug'vor asrlardir. Bu davr shunchaki siyosiy qudratning yuksalishi emas, balki ruh va tafakkurning, san'at va ilmning gultoji sifatida namoyon bo'ldi. Sohibqiron Amir Temur asos solgan ulkan saltanat poydevori nafaqat qilich zarbi, balki yuksak ma'naviyat va adolat mezoni bilan mustahkamlandi. Samarqandning moviy gumbazlari ostida Ulug'bekning o'tkir nigohi yulduzlar sirini chizgan bo'lsa, Hirotning nafis bog'larida Navoiyning sehrli qalami turkiy tilning cheksiz imkoniyatlarini dunyoga ko'rsatdi. Temuriylar davri — bu sharqona uyg'onish, islom madaniyati va ilm-fanning eng baland cho'qqisi bo'lib, u o'zidan keyingi asrlar uchun ham bitmas-tuganmas ma'naviy manba bo'lib xizmat qildi. Mazkur maqolada biz ushbu muazzam davrning mohiyatini, uning jahon madaniy merosidagi o'rnini hamda bugungi kunda ham o'z qimmatini yo'qotmagan intellektual merosini tahlil qilishni maqsad qildik.

Asosiy qism.

Temuriylar Renessansi fenomenini tahlil qilishda, avvalo, ushbu ulug'vor yuksalishning poydevori bo'lgan markazlashgan davlat boshqaruvi va ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikning dialektik aloqadorligiga e'tibor qaratish lozim. Amir Temur tomonidan XIV asr oxirida barpo etilgan muazzam saltanat nafaqat hududiy yaxlitlikni, balki turli xalqlar va madaniyatlarning dunyo tarixida kam kuzatiladigan mislsiz sintezini yuzaga keltirdi. Sohibqironning "Kuch — adolatdadir" degan oliy tamoyili shunchaki shior emas, balki davlatning strategik ma'rifatparvarlik siyosatiga aylandi. Tarixiy manbalar, xususan, Sharafuddin Ali Yazdiyning "Zafarnoma" va

Ibn Arabshohning xotiralariga tayanadigan bo'lsak, Sohibqiron har bir fath etilgan o'lkadan — Hindistondan tortib Kichik Osiyogacha — eng iqtidorli olimlar, mohir muhandislar, xattotlar va mutafakkirlarni saltanat poytaxti Samarqandga jamlagan. Bu jarayon natijasida Movarounnahrda o'ziga xos intellektual "ekotizim" shakllandi va u butun Sharq tamaddunining sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilishiga asosiy turtki bo'ldi. Samarqand atrofida Damashq, Qohira va Bag'dod kabi o'sha davrning eng yirik madaniy markazlari nomidagi qishloqlarning barpo etilishi nafaqat g'alaba ramzi, balki poytaxtning dunyo intellektual poytaxtiga aylanganidan dalolat beruvchi vizual isbot edi. Ushbu ma'naviy va ilmiy yuksalishning mantiqiy davomi sifatida Mirzo Ulug'bek davridagi aniq fanlar, xususan astronomiya va matematika taraqqiyoti jahon ilm-fanida haqiqiy inqilob yasadi. "Sultonlar olimi, olimlar sultoni" deya e'tirof etilgan Ulug'bek tomonidan 1420-yilda Samarqandda barpo etilgan madrasa o'z davrining eng nufuzli oliy ta'lim muassasasi — akademiyasi vazifasini o'tadi. Bu ilmiy dargohda Qozizoda Rumi, G'iyosiddin Jamshid Koshiy kabi buyuk matematiklar jamlanib, handasa, hay'at va hisob fanlarini yangi bosqichga olib chiqdilar. Ulug'bek asos solgan va o'sha davrning eng mukammal texnik uskunalari bilan jihozlangan rasadxonada olib borilgan o'ttiz yillik kuzatishlar mahsuli bo'lgan "Ziji jadidi Ko'ragoniy" asari insoniyatning koinot haqidagi tasavvurlarini tubdan yangiladi. Mazkur jadvalda 1018 ta yulduzning holati va harakati mislsiz aniqlikda bayon etilgani, yerning quyosh atrofida aylanish davrini o'ta aniqlikda hisoblangani bugungi zamonaviy astronomiya uchun ham hayratlanarli fakt hisoblanadi. Bu ilmiy jasorat shunchaki individual yutuq emas, balki Temuriylar sulolasining ilm-fanga ajratgan ulkan vaqf mablag'lari va davlatning ma'rifiy homiyligi natijasi bo'lib, u keyinchalik Yevropada Tycho Brahe va Johannes Kepler kabi olimlarning kashfiyotlariga bilvosita zamin yaratdi.

Ilmiy yuksalish bilan parallel ravishda, Temuriylar davri me'morchiligi "mahobat va nafosat" tamoyili asosida butunlay yangi uslubiy cho'qqilarni zabt etdi. Bu davr shaharsozligida koshinlar bilan bezatilgan moviy gumbazlar falsafasi ustunlik qildi, bu esa osmon va yerning uyg'unligini ramziy ifodalardi. Samarqandning Registon maydoni, Go'ri Amir maqbarasi va Shohizinda majmuasi

nafaqat me'moriy obidalar, balki o'sha davr muhandislik tafakkurining mo'jizasi sifatida baholanishi lozim. Masalan, Go'ri Amirning ikki qavatli gumbaz konstruksiyasi yoki Bibixonim masjidining ulkan ravoqlari o'sha davr ustalari kimyo, fizika va geometriya qonuniyatlarini mukammal egallaganliklarini ko'rsatadi. Me'morchilikdagi bu salobat davlatning qudrati va abadiyligini ifodalovchi badiiy tilga aylandi. Shu bilan birga, landshaft dizayniga ham alohida e'tibor qaratilib, "Chahorbog'" uslubidagi jannatmonand bog'lar (Bog'i Dilkusho, Bog'i Baland) tabiat va inson intellekti uyg'unligining eng go'zal namunalariga aylandi. Ushbu bog'lar nafaqat hordiq maskani, balki davlat ahamiyatiga molik diplomatik uchrashuvlar va ilmiy munozaralar o'tkaziladigan madaniy makonlar edi. Madaniy uyg'onishning eng yuqori cho'qqisi sifatida XV asrning ikkinchi yarmi va XVI asr boshlarida Hirot adabiy va badiiy muhitida yuz bergan o'zgarishlarni qayd etish zarur. Sulton Husayn Boyqaro va buyuk mutafakkir Alisher Navoiyning ma'rifiy hamkorligi natijasida turkiy til o'zining haqiqiy milliy jilosini topdi va nufuzli adabiyot tiliga aylandi. Navoiy o'zining "Muhokamat ul-lug'atayn" asari orqali ona tilimizning boyligini ilmiy asoslab berdi, "Xamsa" dostonlar majmuasi bilan esa jahon adabiyoti xazinasini boyitdi. Uning insonparvarlik, adolat va ilmga intilish g'oyalari jamiyatning ma'naviy qiyofasini shakllantirishda asosiy omil bo'ldi. Bu davrda adabiyot tasviriy san'at bilan, xususan, Kamoliddin Behzod asos solgan Hirot miniatyura maktabi bilan uzviy bog'landi. Behzod asarlarida inson ruhiyati va hayotiy voqelik shunchalik nafis tasvirlanganki, u G'arb san'atshunoslari tomonidan "Sharqning Rafaeli" degan yuksak nomga loyiq ko'rildi. Kitobat san'ati shu darajada taraqqiy etdiki, har bir qo'lyozma kitob nafaqat bilim manbai, balki oltin suvi va lojuvard bo'yoqlar bilan bezatilgan bebaho durdonaga aylandi.

Xulosa qilib aytganda, Temuriylar Renessansi — bu inson aqli va ma'naviy ruhining uyg'unlikda parvoz qilishi natijasida yuzaga kelgan global sivilizatsion hodisadir. Ushbu davrda erishilgan yutuqlar keyinchalik nafaqat mintaqada, balki butun jahon tamaddunida, jumladan Yevropa Uyg'onish davriga ham o'zining sezilarli ta'sirini ko'rsatdi. Ulug'bekning astronomik jadvallari asrlar davomida darslik bo'lib xizmat qilgani, Navoiyning gumanistik falsafasi esa inson qadrini

ulug'lashning eng oliy namunasi bo'lib qolayotgani ajdodlarimiz yaratgan merosning naqadar mustahkam ekanligidan dalolatdir. Bugungi kunda yangi O'zbekiston poydevorini barpo etishda Temuriylar davrining intellektual merosi, ilm va adolat birlashgan boshqaruv tizimi biz uchun eng muhim ma'naviy kuch va yo'naltiruvchi mayoq bo'lib xizmat qiladi. Zero, o'tmishdagi buyuk yuksalishlarni o'rganish — kelajakdagi yangi Renessanslarni bunyod etishning eng asosiy shartidir.